

Vägen till värnplikten

Om tillträde till en institution

KALLE STRÖM är doktorand i etnologi på Stockholms Universitet. Hans pågående avhandlingsprojekt tar utgångspunkt i värnplikten som återaktiverades i Sverige 2017. Med samtidsfokus och etnografisk ansats undersöks hur unga vuxna hanterar och förstår mötet med den militära världen och särskilt de disciplinära praktiker som organiserar deras vardag.

Drygt ett år har passerat sedan kontakten med Försvarsmakten inleddes. Tillträdesprocessen som till en början framstod som oväntat smidig har de senaste månaderna komplicerats. I skrivande stund saknar jag en plats att bedriva fältarbete på. Samtliga tillfrågade förband har bestämt tackat nej till att ta emot en forskare när *Högkvarteret*, Försvarsmaktens ledningscentral, skickat ut förfrågningar. Ett av förbanden svarade att de såg min potentiella vistelse där som ett ”väldigt störande moment”. Under mötet idag med den nya chefen för Produktionsledningen har dock processen fått en oväntad vändning. De kommer nu göra om den ursprungliga förfrågan till ett uppdrag. Att ta emot min forskning kommer från och med nu betraktas som en order och inte bygga på förbandens frivillighet (Fältanteckningar 180829).

När min doktorandansökan skickades våren 2017 hade Sveriges regering några månader tidigare tillkännagett värnpliktens återaktivering i Sverige. Värnplikten hade sedan 2010 varit vilande och det militära utbildningssystemet organiserats runt frivilligt deltagande. Återinförandet motiverades officiellt av dels ett förändrat säkerhetsläge i världen och dels sjunkande antal sökande till den militära grundutbildningen, det som i folkmun kallas ”lumpen”. I syfte att säkerställa förbandens soldatvolym och för att successivt bygga upp för den planerade upprustningen av försvaret sades plikten krävas, det vill säga det element av tvång som lagen om värnplikt innefattar (Regeringskansliet 2016).

Utan någon tidigare erfarenhet av eller vidare intresse för den militära världen, väckte värnpliktens återaktivering min nyfikenhet inför hur de unga vuxna som adresserades skulle komma att hantera denna omställning. Värnplikten kan sägas aktualisera ett spänningsfält mellan å ena sidan värden som plikt och lydnad, och å andra sidan valfrihet, frivillighet och självbestämmande. Detta

spänningsfält blir särskilt tydligt i sociologisk forskning om samtidens kännetecken och i relation till normerande värden på arbetsplatser och skolor idag. I den västerländska kontexten har det auktoritära förhållnings sättet, som inbegriper tvång, befallning, order och lydnad, förpassats till något förlegat. Istället har de ”mjuka värdena” med meningsfullhet, känslor och autonomi blivit en diskurs som intagit hegemonisk ställning (Chiapello & Boltanski 2007; Thrift 1997; Heelas 2002; jfr Granath 2008). Värnplikten och den militära vardagen utgör på flera sätt en avvikelse från dessa normerande värden, både genom värnpliktslagens tvångselement och den militära vardagens disciplinkrav (Arméreglementet 2013; jfr Wollinger 2000; jfr Rehn 1999). Problemformuleringen som har växt fram i projektet och som driver det framåt är: vad händer med dessa unga vuxnas förståelser av värden som valfrihet, frivillighet och självbestämmande när de möter plikt och lydnad i mönstringsprocessen och den militära grundutbildningen?

För att undersöka detta närmare hade jag för avsikt att genomföra deltagande observationer och intervjuer. Motivet bakom dessa metoder var att få inblick i vad rekryterna mötte för vardag i den militära kontexten samt hur de resonerade kring den. Denna metodologiska ansats krävde tillträde till den militära institutionen. Att få detta var inte på förhand var givet, utan framstod snarare som en komplicerad resa eftersom tillträdesprocesser till institutioner, inom såväl etnologiska projekt som andra med etnografisk karaktär, ofta beskrivs som långsamma, fulla av hinder och emellanåt präglade av motstånd (jfr Bäckman 2009; Castro 2014; Silow Kallenberg 2016; Lindberg 2015). Som Kim Silow Kallenberg med

hänvisning till Ervin Goffman påpekar utmärks institutioner bland annat av sin inneslutande karaktär, vilket emellanåt innefattar att se ovälkommet på utomstående (2016:26; jfr Goffman 1961). För att få tillträde till den militära institutionen krävdes därför vissa strategiska överväganden och en plan men även förberedelse på att en sådan process kunde vara slumpmässig, ibland godtycklig och beroende av tur. Jag behövde bli en ”kreativ problemlösare” och vara beredd på kontinuerliga och varierande utmaningar (Monahan & Fischer 2015:710).

I denna artikel skildras hur detta gick. Jag kommer även diskutera några kännetecken för denna process samt vad de kan säga om tillträde till en institution på ett generellare plan. Översatt till frågor kan denna ambition presenteras på följande sätt: vad kännetecknar tillträde till en (sluten) institution? Vilka förhandlingar möter forskaren i tillträdesprocessen?

INLEDANDE VÄGVAL

En inledande viktig avvägning i tillträdesprocessen till Försvarsmakten (FM) var huruvida jag skulle börja uppifrån eller nerifrån, det vill säga om jag skulle inleda kontakt med det ledande organet Högkvarteret eller gå direkt på ett specifikt förband där jag önskade bedriva fältarbetet. Det är svårt att skapa en samlad bild av hur andra etnologer med institutionsfokus som ställts inför denna situation har resonerat, eftersom det sällan skrivs ut i färdiga forskningsrapporter.¹ I etnologen Kim Silow Kallenbergs avhandling om särskilda ungdomshem framgår dock att hon både kontaktade ett specifikt ungdomshem direkt och förde samtal med huvudkontorets forskningssamord-

*Riggwelter - The Swedish Armed Forces. Hämtat från:
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4121123>*

nare (2016:25). Något färgad av beskrivningar av den militära världen som hierarkisk och formell (jfr Navarro 2014) och med en övertygelse om att det oavsett skulle krävas förankring uppifrån, var det där jag började.

Efter ett antal telefonsamtal som etnograferna Monahan och Fischer troligtvis skulle karakterisera som "cold calls"²² och vidarebefordringar mellan representanter inom FM, hamnade jag hos organisationens forskningssamordnare. Dennes initiala positiva reaktion på min korta presentation av avhandlingsprojektet resulterade i att jag kort därpå fick komma på möte. Några veckor senare fick jag möjlighet att presentera projektet muntligt för Produktionsledningen, vilket var den grupp som ansvarade för värnpliktsutbildningarna runt om i landet. Under mötet med Produktionsledningen rådde en samstämmighet kring att projektet skulle vara

gynnsamt för Forsvarsmakten. De valde att stötta mig och försäkrade att de kunde skapa förutsättningar för genomförandet. Jag tilldelades en "POC" (point of contact) och det planerades för månadsvisa möten i syfte att säkerställa en produktiv utveckling. Det här skedde under de inledande två månaderna på doktorandutbildningen och det fick tillträdesprocessen att kännas närmast oväntat smidig och problemfri. Jag minns hur mina handledare påhejande kommenterade "det här går ju hur bra som helst". Jag var på god väg att komma in.

FÖRTROENDESKAPANDE PASSAGERITER

Projektförslaget hade alltså mottagits väl av Produktionsledningen, men ett antal uppgifter behövde färdigställas innan fältarbetet kunde inledas. Projektet be-

hövde uppfylla vissa villkor och formella riktlinjer för att få bedrivas inom FM. Exempelvis behövde jag ta reda på och dokumentera mina försäkringsvillkor inför fältarbetet, sammanställa intyg från handledare och prefekt, projektet behövde passera etikprövning och jag skulle även genomgå en säkerhetsprövning.

Militärforskaren och sociologen Celso Castro skriver att utmärkande för forskning inom det militära är den starka åtskillnaden mellan det militära och det civila. Att vara ”in here” och ”out there” är fundamental för positioneringen av subjekt, menar han (2014:10). För forskaren innebär den civila positionen både en ”intellektuell och kroppslig erfarenhet” och det är vanligt att i den militära institutionens ögon pendla mellan att förstås som ”vän” respektive ”fiende”, en pendelrörelse som tycks återkomma även hos andra etnologer med institutionsinriktade projekt (Castro 2014:11; jfr Silow Kallenberg 2016:24f; Bäckman 2009:28f). Som civil, eller outsider för att använda ett annat begrepp, med avsikt att få tillträde till den militära världen kan man vänta sig återkommande förhandlingar och att behöva genomgå vissa passageriter för att inge förtroende hos organisationens nyckelpersoner, menar Castro (2014:12).

Passageriter är ett begrepp som kan fånga hur formaliteter och till synes innehållslösa handlingar, som att ta fram intyg eller gå igenom säkerhetsprövning, görs meningsbärande. En passagerit - *rite de passage* - handlar om individens övergång mellan sociala världar (Gustafsson Reinius 2002). Begreppet är inte ovanligt förekommande i analyser av soldatblivande (se t.ex. Ångström 2016), men det kan även gagna förståelsen för hur forskaren går igenom ritualer för att göra sig be-trodd av en granskande organisation. Ett

exempel på detta hämtas från dokumentationen av försäkringsvillkor. Efter ett ganska stort antal telefonsamtal - det var svårt att veta vem som hade svar på den frågan - fick jag bekräftat att min försäkring hos Kammarkollegiet var tillräcklig för att kunna utföra deltagande observationer i samband med den militära grundutbildningen.

När jag ringde för att bekräfta detta för forskningssamordnaren på FM ville han ha tydligare dokumentation. Jag fick därför leta efter specifika formuleringar och dokument som styrkte detta, vilket visade sig vara svårt och tidskrävande. Till slut fick jag hjälp av ämnesansvariga på min institution, som skrev ut ett drygt hundratal dokument med en mängd information, både väsentligt och ovidkommande, och skickade till forskningssamordnaren. Det var inte troligt att dessa dokument skulle läsas av någon, utan snarare tjänade mängden papper och hur dessa var förpackade andra syften. Dels syftade de naturligtvis till att säkerställa att FM inte stod som ansvariga vid eventuell olycka, dels som ett sätt att visa att jag och flera andra lagt ner tid på uppgiften.

Förtroende handlar dock inte bara om att uppfylla vissa krav eller genomgå vissa riter, utan är även kopplat till forskarens positioner. Exempelvis karaktäriseras den militära institutionen ofta som en ”könad organisation” (Carreiras & Alexandre 2014: 105) och det var nästan uteslutande män jag hade kontakt med i förhandlingarna. Även om jag saknar material för att göra en ingående analys av betydelsen av kön i tillträdesprocessen, har rimligtvis detta spelat roll.

Ett orosmoment i de inledande kontakterna var att jag saknade militär bakgrund och därmed riskerade framstå som någon som inte skulle förstå (jfr Castro

2014). Myten om att du måste vara en "native" (Navarro 2014:95) raserades dock ganska fort in i kontakterna med FM. Visserligen försökte jag inledningsvis i processen hävda viss kännedom om verksamheten genom att lyfta fram alla mer eller mindre ytliga kontakter jag hade med koppling till FM, men i övrigt var jag öppen med min ringa erfarenhet. Jag argumenterade dock för att denna avsaknad av tidigare kunskap kunde vara gynnande för forskningen, eftersom det skulle bidra med nya perspektiv på frågor som de arbetade med dagligen. Detta var något FMs representanter instämde i och min bakgrund ifrågasattes aldrig. Precis som i fältarbetet kan outsiderpositionen både skapa problem och vara gynnsam i tillträdesprocessen (Merton 1972).

KONTROLLEN ÖVER FORSKNINGEN

Det positiva mottagandet och det nära samarbetet med FM, som framförallt tog sig uttryck genom de månadsvisa mötena med min "POC", var såklart ytterst välkomna från min sida. Samarbetet möjliggjorde projektet så som jag ursprungligen hoppats och arbetat för. Samtidigt var det påtagligt under denna process hur *beroende* jag var av grindvaktarnas samtycke och inställning. Denna beroendeställning öppnar för frågor om i vilken utsträckning projektet påverkats eller behövt anpassas för att få fortsatt stöd. Som Feldman m.fl. skriver vilar det en dubbelhet hos grindvaktare, å ena sidan är nödvändiga för att få tillträde till fältet, å andra sidan utgör ett hot mot forskningens fokus (2003).

Inledningsvis fanns inga tvivel om att forskningsprojektet var mitt eget och återkommande var representanterna, särskilt forskningssamordnaren, noga med att markera

detta. I takt med att representanterna och särskilt min "POC" blev mer införstådda och engagerade i forskningsplanen, fanns dock tendenser till att forskningen mer eller mindre oavsiktligt styrdes på olika sätt.

Det mest uppenbara exemplet var att Produktionsledningen ansvarade för att ordna fram ett förband där jag kunde bedriva fältarbetet. Även om de i hög grad tog hänsyn till mina önskemål, hade de sista ordet. Denna kontroll handlade i huvudsak om arbetsfördelning och andra interna variabler, exempelvis vilka förband som redan hade alltför hög arbetsbörda, men det framkom även skäl som hade med forskningsdesignen att göra. Något som var återkommande och viktigt för FMs representanter var att forskningen kunde visa på "generaliserbarhet" och därför var det viktigt att förbandet som valdes ut tjänade det syftet.

Att de efterfrågade "generaliserbarhet" i studien var inte särskilt förvånande eftersom de i hög grad präglas av kvantitativa och positivistiska vetenskapsparadigm, något som tycks återkomma som ett problem även i andra institutionsetnologiska projekt (jfr Hörnfeldt 2009). Det var därför något överraskande att den kvalitativa inriktningen av projektet accepterades relativt omgående. Det sågs som positivt att jag skulle "vara på plats" för att se hur rekryterna reagerade på sina erfarenheter under den militära grundutbildningen. Däremot fanns det vissa påtryckningar kring formen för det kvalitativa tillvägagångssättet som rörde i vilken utsträckning jag själv skulle delta under fältarbetet. Som ett sätt att närma mig frågorna jag ämnade undersöka fanns initialt en idé om att gå igenom åtminstone delar av utbildningen och därmed få känna på hur det var att "leva som rekryt".

Detta var framförallt något som framhades av de ansvariga på FM och som vittnade om vissa föreställningar om vad det innebar att göra forskningen "på riktigt" och inte. De argumenterade bland annat för att jag skulle missa viktiga detaljer av "livet som rekryt" om jag valde att inte använda vapen. Även här handlade det om att kompromissa och att hitta vägar för att skapa samförstånd, något som ibland innebar att jag accepterade förslag som de ansåg mer relevanta än vad jag gjorde.

En annan förhandling har gällt forskningsresultat och i vilken utsträckning resultaten kan bidra och nyttjas av FMs verksamheter. En av anledningarna till att projektet välkomnades av Produktionsledningen var att projektet förväntades bidra med kunskap om målgruppen de adresserade. Kunskapen förväntades användas av organisationen för exempelvis marknadsföring eller annan förbättring. Som Bell och Bryman (2007) skriver står ofta forskaren i svag position i relation till sina grindvaktare. Man kan därmed behöva erbjuda "deliverables" för att få tillträde. I mitt fall tog sig detta uttryck genom att jag förväntades stå till deras förfogande när forskningen var färdigställd och exempelvis kunna genomföra föreläsningar om forskningsresultatet för personalen.

Denna reciprocitetsmodell (Patton 2002) i syfte att få tillträde är både självklar och problematisk. Att forskning har till syfte att bidra med kunskap till "förbättring" är naturligtvis inget fel eller ovanligt, men det finns risker. En sådan risk är att det på förhand är svårt att avgöra till vilken grad forskningsresultatet kommer kunna användas på sättet som organisationen förväntat sig. I den meningen riskerar det inledande löftet om

att ge tillbaka slå fel och bli etiskt problematiskt. Dessutom uppstår frågan om lojalitet. Om syftet är att bedriva kritisk forskning, där lojaliteten i detta projekt främst ligger hos de värnpliktiga rekryterna, på vilket sätt kan lojaliteten och löftet att "ge tillbaka" till FM få ett potentiellt forskningsresultat?

Problem i tillträdesprocessen är närmast ofrånkomliga. Den idealt "fria" forskarprocessen är svår att förena med forskning inom en slutna institution, då förhandlingar och kompromisser gör att forskaren tappar viss kontroll. Som Cunliffe och Alcadipani skriver innefattar dessa förhandlingar alltid "små bedrägerier". Forskaren behöver presentera sig själv på ett sätt som skapar fördelar i tillträdesprocessen (Cunliffe & Alcadipani 2016:18). På liknande sätt kan krav på "deliverables" eller att underkasta sig vissa villkor utgöra kompromisser som kanske inte är ideala, men nödvändiga för genomförandet.

DET OFFICIELLA SOM TVINGADES BLI INOFFICIELLT

Den positiva starten i tillträdesprocessen och stödet från Högkvarteret fick mig att tro att det efterföljande steget, valet av förband, skulle vara relativt okomplicerat. Valet gjordes i samråd mellan mig och Produktionsledningen men kontakten skulle arrangeras internt, det vill säga i kommunikation mellan Produktionsledningen och förbandsansvariga. Min roll i denna kommunikation var att skapa underlag och formulera ett brev som Produktionsledningen sedan kunde omformulera till "militärspråk", som de kallade det. Efter några veckor kom svaret från det tillfrågade förbandet via e-post:

Redovisat underlag för framtagande av "Avhandling om värnplikt" låter spännande. *Förbandet* ser dock detta som ett mycket störande moment direkt kopplat till genomförandet av utbildningen av soldaterna. Att i vardagen hela tiden ha en annan "soldat" som registrerar och dokumenterar bedöms som en risk för avhopp och ifrågasättande av vad som egentligen genomförs. Soldaterna är inga försökskaniner vilket de nog kan uppleva med detta upplägg.

Förfrågan kom alltså tillbaka nekande. När jag ser tillbaka på hur denna utformats kan jag förstå regementsförvaltarens respons. I förfrågan framstod det som att jag skulle fritt ströva omkring, kontinuerligt gå in och ut i rollerna som rekryt respektive civil och därmed potentiellt göra befälen såväl som rekryterna osäkra på min person.

Min "POC" förklarade att någon form av överklagan inte var aktuell, det var till att acceptera förbandets beslut och gå vidare. Nästa steg blev därför att leta nytt förband och efter diskussioner inriktade vi oss på ett med liknande inriktning. En snarlik förfrågan skickades ut, skillnaden var nu att ett informationsmöte med förbandets representanter föreslogs i syfte att undvika missförstånd kring fältarbetet. Efter uppehåll under sommaren kom dock återigen ett nekande svar.

Att ytterligare en förfrågan blivit nekad krävde revidering av hela projektet. Eftersom tiden började bli knapp och fältarbetet behövde sättas igång - det hade gått ett drygt år sedan kontakterna med FM inleddes - började jag inrikta mig på intervjuer med personer som skulle eller redan hade påbörjat den militära grundutbildningen.

Dessa personer hade jag kommit i kontakt med via värnpliktsforum på nätet eller andra privata kanaler. Samtidigt försökte jag diskret höra mig för bland andra

etablerade kontakter inom FM, exempelvis genom militära konferenser. Här påbörjades en mer inofficiell tillträdesprocess som tog sin utgångspunkt på en lägre hierarkisk nivå. Jag kom i kontakt med en kompanichef på förbandet som tidigare avslagit förfrågan om mitt fältarbete och hans positiva inställning till projektet fick honom att presentera det för sina chefer och gå i god för mig. Kompanichefen arrangerade sedan intervjuer och jag fick komma till regementet för att genomföra dessa. Några dagar efter intervjuerna blev jag inbjuden för att medverka under en så kallad "fältvecka" och gavs därmed den tillgång jag hade efterfrågat från början. Jag var - inofficiellt - inne.

ATT BLI EN ORDER

Parallellt pågick arbetet med Högkvarteret och Produktionsledningen som fortsatte leta förband där mitt fältarbete officiellt skulle utgå ifrån. På grund av att två förband nu hade nekat förfrågningar om att frivilligt ta emot och ansvara för forskningsprojektet och mig som forskare, bestämde Produktionsledningens nyligen tillsatta chef att göra om "förfrågan" till ett "uppdrag". Detta kan förstås som att avhandlingsprojektet nu skulle bli en order och att det potentiella förbandets frivillighet inte skulle beaktas i frågan. Efter nya diskussioner landade beslutet på att ge uppdraget till ett förband där rekryterna ryckte in under vinterhalvåret.

Detta högst ovanliga förfarande i en tillträdesprocess, att en institutions centrala samordnare använde en form av tvångsåtgärd för att möjliggöra en forskares fältarbete, väckte naturligtvis frågor om etik och hur det skulle bli att komma till en plats där ingen bett om att jag

skulle vara. Kontakten med plutonchefen som skulle vara den som ansvarade för mig på plats etablerades inte förrän några dagar före min avfärd. I samtalet visade han långt ifrån någon entusiasm för min kommande närvaro, men hade accepterat uppdraget och skulle se till att jag fick den tillgång jag behövde.

MELLAN OFFICIELLT OCH INOFFICIELLT TILLTRÄDE

Avhandlingsprojektets utgångspunkt kan på ett sätt sägas handla om relationen mellan frivillighet och plikt. Just detta spänningsförhållande blev också aktuellt i tillträdesprocessen. Det utvecklades två parallella vägar in som utmynnade i var sitt nedslag och fältarbete. Det ena fallet skedde med "frivilliga" premisser och i de andra fallet genom "tvång". Som etnografen Robert G. Burgess uttrycker det får tillträdes förfarande implikationer för forskningsprojektet (1991:3). Mina olika ingångar till fälten skapade också olika förutsättningar för genomförandet, både möjligheter och begränsningar, vilket kommer att diskuteras närmare i avhandlingen. Men vad kan dessa erfarenheter säga om tillträde till en institution?

För det första menar jag att tillträdesprocessen lyfter fram föreställningar och frågor om det *ideala tillträdet*. Kännetecknande för institutioner kan sägas vara att de ofta präglas av byråkrati och tydliga hierarkier. Efter mina inledande avvägningar framstod det som rätt och rimligt att gå via Högkvarteret för att sedan, med mandat uppifrån, förankra projektet hos ett förband. Detta framstod även långt in i processen som den rätta vägen, men det visade sig dock vara problematiskt. Att gå uppifrån och ner innebar ex-

empelvis att jag saknade möjligheter att själv etablera kontakt med ett förband, eftersom detta skulle skötas internt, och därmed förlorade jag viss kontroll över hur projektet presenterades. Med tiden visade det sig mer effektivt att gå via egna kontakter och etablera relationer på lägre hierarkisk nivå med personer som kunde sponsra projektet och personligen gå i god för mig. Lärdomen här är att den till synes strikta formella styrning som kännetecknar institutionen inte nödvändigtvis innebär att den bör följas.

Dock finns risken att se det "frivilligt" förankrade tillträdet, som ovan exemplifieras av kompanichefen som bjöd in mig till sitt förband, som det ideala och att en "order" skulle vara forskningsetiskt förkastligt. Det "frivilliga tillträdet" i detta fall betyder endast att projektet var tydligare förankrat hos en hierarkiskt lägre stående chef och beslutsfattare. Varken instruktörer eller rekryter var inkluderade i denna förankring. Även om jag accepterades av en kompanichef behövde jag fortsatt argumentera för mitt projekt och tjäna förtroende; i personalens mäss, på rekryternas logementen och på skjutbanan. Som Clark (2010) skriver är det fysiska tillträdet något annat än upprättandet av relationer. I de båda olika ingångarna till fältet fortsatte alltså förhandlingar kring tillträde i form av *insyn* och *samtycke* efter att det *fysiska tillträdet* etablerats.

ANTINGEN INNE ELLER UTE?

Föreställningar om det ideala tillträdet som etnografisk forskare, exempelvis den "frivilliga vägen", väcker även frågor om hur språkbruk och särskilt vissa metaforer påverkar förståelsen av tillträdesprocesser.

Exempelvis skriver jag inledningsvis i artikeln om hur nära jag var att "komma in". En sådan metafor, att vara "inne" respektive "ute", tenderar att framställa tillträdesprocesser som ett antingen-eller-fenomen när de i själva verket kännetecknas av kontinuerliga förhandlingar och positioneringar som växlar. Risken med antingen-eller-metaforer är att de reproducerar förenklade förståelser av tillträdesprocessen, vilket bland annat denna artikel motsäger.

Att förstå tillträdet som ett antingen-eller fenomen riskerar även att framställa tillträdet som ett nödvändigt ont, ett försteg inför det "riktiga fältarbetet" där materialet kan börja samlas in. Istället kan tillträdesprocessen öppna upp för flera lärdomar som dels är viktiga för fältarbetets senare skeden och dels för projektets syften (jfr Gunnarsson Payne 2006). I detta fall ledde tillträdesprocessen till en förståelse för hur hierarkier och beslut (ordergivning) inom FM fungerade och praktiserades.

Processen gav även viktiga insikter i hur min civila position och avsaknad av bakgrund inom det militära uppfattades, vilket var en viktig lärdom att ha med under det senare fältarbetet. Det är med andra ord svårt att bestämt avgöra när fältarbetet faktiskt inleds.

TILLTRÄDE TILL EN INSTITUTION – AVSLUTANDE KOMMENTAR

Går det att tala om institutionsspecifika erfarenheter av en tillträdesprocess? Det är naturligtvis svårt att dra gränser mellan vad det innebär att exempelvis söka tillträde hos Försvarsmakten respektive en ICA-butik.

Grindvaktare, förhandlingar, motstånd,

tidskrävande processer kan ingå i tillträdesprocessen oavsett fält. Ändå vill jag avslutningsvis och summerande lyfta fram några teman som varit särskilt framträdande i min tillträdesprocess och som kan säga något om "institutionsetnologens" utmaningar på ett mer generellt plan.

Artikeln inleddes med att påpeka institutionens slutna karaktär (Silow Kallenberg 2016:26). I mitt fall var det initiala bemötandet från FMs representanter via Högkvarteret något som påvisade motsatsen. Projektet möttes med positiva reaktioner och en plan för genomförandet sattes i verket. Detta positiva bemötande kan dock sägas vara villkorat av kontinuerliga förhandlingar, där jag genomgick vissa passageriter som syftade till att inge förtroende hos kontaktpersonerna. Försvarsmakten liksom många andra institutioner präglas i hög utsträckning av byråkrati och hierarki, men detta bör inte förstås som att de personliga kontakterna och former av intrycksstyrning saknar betydelse.

Vidare har tillträdesprocessen visat den starka beroendeställning som forskaren kan få i relation till institutionens grindvaktare. Konsekvensen av denna kan vara att forskningen styrs mer eller mindre tydligt och avsiktligt. I mitt fall tog sig detta uttryck genom bland annat önskemål om "generaliserbarhet" från Försvarsmaktens representanter. I synnerhet kan forskaren hamna i dilemmat att behöva lova att leverera "användbara resultat", vilket riskerar tumma på etiska riktlinjer och öppna för frågor om vem forskaren är lojal med.

Att institutioner präglas av byråkrati och hierarki ger lätt skenet av att det finns ett specifikt sätt att göra saker och ting på, att det exempelvis bara finns en utstakad väg in som forskare. Den här artikeln har

genom skildringen av tillträdesprocessen hos FM visat att föreställningen är felaktig. Jag följde två parallella vägar in, en via "frivilligheten" och en via "plikten", med olika förutsättningar för genomförandet av fältarbetet. Gemensamt var dock, vilket artikeln också påpekar, att båda tillträdesprocesserna krävde fortsatta förhandlingar på plats. Oavsett vägen till och igenom institutionens dörrar fordras fortsatt arbete med tillträdet, och att få tillträde är inte detsamma som att få insyn eller samtycke från forskningspersoner. Vidare argumenterar artikeln för att tillträdesprocesser kan generera viktiga kunskaper för såväl det fortsatta fältarbetet som forskningsprojektets syften och att vanligt förekommande metaforer gällande tillträde, som att vara "inne" respektive "ute", riskerar att reproducera förståelser som missar all den komplexitet tillträdesprocesser generellt innefattar.

NOTER

- ¹ Övergripande har det varit svårt att hitta exempel på etnologer som mer utförligt belyst eller diskuterat problematik kring tillträde till institutioner. Ett undantag är Maria Bäckman (2009), men som framförallt behandlat förhandlingar om fältet efter att tillträde beviljats.
- ² Cold calls går ut på att likt en säljare ringa till personer inom organisationen och genom kortare "pitchar" försöka väcka intresse för projektet, i syfte att slutligen hamna hos den som kan fatta beslut (Monahan & Fischer 2015:717).

REFERENSER

- Alcadipani, R. & Hodgson, D., 2009. "By any means necessary? Ethnographic access, ethics and the critical researcher", i *Tamara Journal for Critical Organization Inquiry*, 7: 127–146.
- Bell, E. & Bryman, A., 2007. "The ethics of management research: An exploratory content analysis", i *British Journal of Management*, 18: 63–77.
- Boltanski, L. & Chiapello, E., 2007. *The New Spirit of Capitalism*. UK: Verso.
- Burgess, Robert G., 1991. "Sponsors, Gatekeepers, Members, and Friends: Access in Educational Settings", i Shaffir, W.B. & Stebbins, R.A. (eds). *Experiencing Fieldwork: An Inside View of Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc.
- Bäckman, Maria 2009. *Miljonsvennar: Omstridda platser och identiteter*. Makadam förlag.
- Carreiras, H. & Alexandre, A., 2014. "Research relations in military settings: how does gender matter?", i Carreiras, H. och Castro, C. (eds). *Qualitative Methods in Military Studies*. Abingdon: Routledge.
- Castro, Celso, 2014. "Anthropological methods and the study of the military", i Castro, C. & Carreiras, H. (eds). *Qualitative Methods in Military Studies*. Abingdon: Routledge.
- Clark, Tom, 2010. "Gaining and maintaining access: Exploring the mechanisms that support and challenge the relationship between gatekeepers and researchers", i *Qualitative Social Work*, 10: 485–502.
- Cunliffe, A. L. & Alcadipani, R., 2016. "The politics of access in fieldwork: Immersion, backstage dramas, and deception", i *Organizational Research Methods*, 1:27.
- Feldman, M. S.; Bell, J. & Berger, M. T., 2003. *Gaining Access a Practical and Theoretical Guide for Qualitative Researchers*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Goffman, Erving, 1961. *Totala institutioner: Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Granath, Gunilla, 2008. *Milda makter!: Utvecklingssamtal och loggböcker som disciplineringsmekanismer*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Gunnarsson Payne, Jenny, 2006. *Systerskapets logiker. En etnologisk studie av feministiska fanzines*. Umeå: Print & Media.
- Gustafsson, Lotten, 2002. *Den förtrollade zonen: Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Falun: Nora.
- Heelas, Paul, 2002. Work ethics, soft capitalism and the "turn to life", i du Gay, Paul & Pryke, Michael (eds). *Cultural Economy: Cultural Analysis and Commercial Life*. London: Sage.
- Lindberg, Jens, 2015. *Orsak: våldtäkt. Om våldtagna män i medicinsk praktik*. Carlssons.

- Merton, Robert K., 1972. "Insiders and Outsiders: A Chapter in the Sociology of Knowledge", i *American Journal of Sociology*, 78 (1): 9–47.
- Monahan, T. & Fisher, J.A., 2015. "Strategies for Obtaining Access to Secretive or Guarded Organizations", i *Journal of Contemporary Ethnography*, 44(6): 709–736.
- Navarro, Alejandra, 2014. "Negotiating access to an Argentinian military institution in democratic times. Difficulties and challenges", i Carreiras, H. och Castro, C. (eds). *Qualitative Methods in Military Studies*. Abingdon: Routledge.
- Patton, Michael Quinn, 2002. *Qualitative Research and Evaluation Methods*, 3rd edition. Thousand Oaks. CA: Sage.
- Rehn, Siv, 1999. *Det oavsiktliga lärandet - Försvarets räddningsplanka*. Luleå: Pedagogiska institutionen, Luleå tekniska universitet.
- Silow Kallenberg, Kim, 2016. *Gränsland: Svensk ungdomsvård mellan vård och straff*. Stockholm: Elanders.
- Thrift, Nigel, 1997. "The rise of soft capitalism", i *Cultural Values*, 1 (1): 29–57.
- Wollinger, Susanne 2000. *Mannen i ledet: Takt och otakt i värnpliktens skugga*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Ångström, Jan, 2016. "Transformation into Nature: Swedish Army Ranger Rites of Passage", i Halden, P. & Jackson, P. (eds). *Transforming Warriors: The Ritual Organization of Military Force*. London: Routledge.

ELEKTRONISKA KÄLLOR

- Arméreglemente Taktik 2013. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://hemvarnet.se/UserFiles/Utbildningsgrupper/Bohusdalgruppen/filer/AR_Taktik.pdf>[läst: 2019-08-23]
- Regeringskansliet 2016. *Genomförandet av försvarsbeslutet - regeringens åtgärder på försvarsområdet*. [Elektronisk] Tillgänglig: <<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/forsvar/genomforandet-av-forsvarsbeslutet---regeringens-atgarder-pa-forsvarsområdet/>> [läst: 2019-08-23]

SUMMARY

*The way in
On access to an institution*

*(Vägen till värnplikten
Om tillträde till en institution)*

The article describes and analyses how an ethnographical access to the Swedish military institution was obtained within the context of a PhD project. Often, institutions are characterized as hierarchical and bureaucratic, making it seem that there could only be *one way in*. The article shows this to be false by depicting a process in which two parallel routes emerged. One was the official route through the headquarter and the other was through informal contacts at a lower hierarchical level, illustrating that there are different and sometimes unexpected ways to gain institutional access. However, full access was far from accomplished when "coming in": trustworthiness needed to be continuously earned throughout the fieldwork. Finally, the article shows that access should not be understood as an "either or" process, and that it instead of being an obstacle to overcome, the process can help generate important learning for the purposes of the research project.

Keyword: Institution, Military, Access, Fieldwork.

Kalle Ström, PhD candidate in ethnology at the Dept. of Ethnology, History of Religions and Gender Studies, Stockholm University, Stockholm, Sweden.